

3. *Вовк В. І.* Екологічна економіка — від доктрини до політики. Круглий стіл з екологічної економіки. Дні науки НаУКМА. — 29 січня 2004. — [http://www.csi.org.ua/book/1097153652_Ecological-Economics %20round-table_NaUKMA.pdf](http://www.csi.org.ua/book/1097153652_Ecological-Economics%20round-table_NaUKMA.pdf)

4. *Железняк О. Н., Радченкова К. С.* Загрязнитель платит: Экологическая безопасность — проблема XXI века: [О международном сотрудничестве] // Экология и жизнь. — 2006. — № 10. — С. 13—17.

5. *Руденко Н.* Глобализация и Украина//Зеркало недели. — 2002. — № 26 (13—19 июля 2002). — <http://www.zn.kiev.ua/2000/2241/35403/>

Т. Л. Меліхова, канд. геогр. наук,
доцент кафедри фінансів і економіки природокористування,
Національний університет
водного господарства і природокористування

ФІЗИЧНА ЕКОНОМІЯ І УРБАНІЗАЦІЙНІ СИСТЕМИ

Systems of the urbanization are difficult on the essence and various. In addition, they exist and develop under the act of natural and anthropogenic factors, as a result of co-operation of public and natural laws. Man, understanding the laws of self-regulation of nature and taking them into account is able to organize the environment of the life, repeating organization of nature, and to live harmoniously together with it. Discovering these questions is in strength for physical economy which studies accordance of processes of economic life to objective laws.

Сучасний розвиток і процеси, що відбуваються в суспільстві, потребують пошуку нових підходів, методів у наукових дослідженнях. Насамперед це стосується економічних питань і урбаністичних процесів. Підтвердженням є економічні кризи, які повторюються з певною періодичністю та урбаністичні процеси, що характеризуються нерівномірним розвитком і нестабільністю, яка все частіше обумовлюється причинами економічного характеру. Так, зокрема, прагнення подолати відмінності між сільським населеним пунктом і містом майже вирішено у розвинених країнах світу. В той час, в Україні ці відмінності є типовою проблемою, яка поєднується з депресивним розвитком у ряді регіонів. Адже розвиток населених пунктів та їх стан залежить від стану і розвитку економічної складової, сучасний стан якої оцінити дуже важко.

В останнє десятиліття в Україні набуває поширення новий напрямок — фізична економія. Дана галузь поєднує природничі та економічні науки, розглядаючи відповідність процесів господарського буття об'єктивним законам природи. Прагнення довести те, що наше майбутнє залежить від природної складової є актуальним порядком денним сьогодення. Адже на збереженні природної складової для майбутніх поколінь побудована концепція сталого розвитку. Ресурсна проблема не повинна зупинити розвиток людства, стати передумовою політичних і військових конфліктів. Вирішити дану проблему людство прагне за рахунок пошуку альтернативних ресурсів, а також зміни власного мислення. Ідеї С. Подолинського, В. Вернадського, М. Руденка відображають розвиток суспільства і природи як одне ціле, бо цей розвиток підпорядковується об'єктивним законам природи. «Людина, як і все живе, не є самодостатнім, не залежним від навколишнього середовища природним об'єктом» [2]. Людина функціонально залежить, вказує В. Вернадський, як природний об'єкт, а людство, як природне явище, від середовища свого життя і думки. Разом з тим, як стверджує С. Подолинський, «загальна кількість енергії, одержувана поверхнею Землі з її внутрішності і від Сонця, поступово зменшується. У той же час загальна кількість енергії, що накопичена на земній поверхні і є в розпорядженні людства, поступово збільшується [8, с. 281].

Розуміння людиною цієї істини і впровадження її в життя забезпечить розвиток суспільства і збереження його для майбутніх поколінь. Дані ідеї розкриті в працях М. Руденка, В. Шевчука, С. Злупко та ін. Розглянемо дієвість даних ідей щодо урбанізованих систем.

Відповідно метою роботи є дослідження взаємодії фізичної економії та урбаністичних систем.

Зазначена мета потребує вирішення таких завдань: дієвість об'єктивних законів природи в урбанізованій системі; вплив антропогенного чинника на об'єктивні закони природи в межах урбанізованої системи.

Дослідження дієвості об'єктивних законів природи в урбанізованій системі розпочнемо з розгляду об'єкту дослідження — урбанізованої системи та особливостей її функціонування і розвитку.

Місто — це населений пункт, який виконує переважно промислові, наукові, курортні, торгові, культурні та адміністративно господарські функції і визначається концентрацією виробництва, підвищеною густотою населення і компактністю забудови, жите-

лі якого зазвичай зайняті у промисловості, торгівлі, в адміністративних установах тощо. Кількість населення в місті має бути не менше 10000, з яких не більше 25 % зайнята в сільському господарстві [3, с. 371].

Місто — це соціально-економічна цілісність, що характеризується структурою виробництва, наявністю суб'єктів господарювання усіх форм власності, концентрацією населення та робочих місць, умов фізичного та духовного відтворення життєдіяльності людини та має власні органи управління своїм господарством [4, с. 42].

Місто — населений пункт, значний за розмірами, чисельністю і густотою населення, зайнятого переважно у не аграрних сферах діяльності [11, с. 12].

Місто — інтегральна геосистема, яка складається з двох підсистем: природної і антропогенної. Перша — природний каркас, друга складається з елементів міського середовища, які формують антропогенний (техногенний) покрив [7, с. 38].

Місто — складна соціально-економічна система з великою кількістю складових елементів, поліструктурністю і багатофункціональністю, множинністю їх взаємодії, а також значенням і закономірностями функціонування і формування різних структурних ланцюгів [1, с. 11].

Невеликий перелік визначень відображає наскільки різноманітні погляди щодо міста. Крім того термін «місто» доволі часто замінюється на складову, яка максимально розкриває особливості досліджуваної системи міста з погляду конкретної галузі знань. Зокрема, «урбогеосистема» — у географів, «урбоекосистема» — у екологів тощо.

В той же час, сучасним містам замала тривимірність простору. Результати його діяльності та впливу виходять за межі тривимірного простору у квазіпростір. Сучасна урбанізована система доволі багатогранна: — її можна розглядати насамперед, як нішу існування людини в загальній екосистемі Землі, яка визначає буття людини і максимально задовольняє її потреби; — систему, яка формує неперервний (урбанізований) простір і впливає на стан та розвиток інших систем; — системою, в якій максимально поєднуються компоненти природного і антропогенного походження; а також, динамічну і відкриту систему, рівновага в якій підтримується в результаті взаємодії природних і антропогенних складових. Це далеко не повний перелік особливостей міста як системи.

Разом з тим, урбанізована система не є екологічною системою в «чистому вигляді», а сфера урбоекологічних досліджень не охоплює весь комплекс проблем, які існують у місті. Урбоекологія є одним із конструктивних напрямів в екології людини і одночасно специфічним напрямом у містобудівній науці, наука, яка збагачує містобудування екологічним підходом, одночасно вводячи в екологію людини містобудівні уявлення, поняття, терміни і підходи [10, 12].

Взаємозв'язок урбанізації з містобудуванням дозволяє виділити проблеми, типові для різних періодів розвитку урбанізованих систем. На початкових етапах зустрічалися загальні проблеми, які породжувалися урбанізацією і визначалися як «криза міст». У період науково-технічної революції, коли зросло значення соціально-культурної сфери в розвитку суспільства та його життєдіяльності, увага звернена на взаємозв'язки соціально-культурних функцій та просторової урбанізації (міграція, нерівнозначність у рівнях культурно-побутового обслуговування різних за величиною міських поселень у регіонах, сумісність соціально-культурного та просторового розвитку міст та локальних територій, трансформація та модифікація навколишнього середовища відповідно до соціокультурного потенціалу населення). Як бачимо, спостерігається підвищення ролі природної складової, врахування її в результаті розвитку міста.

В той же час, урбанізована система до сьогодні є річчю в собі, річчю, що постала перед людиною з моменту формування людської цивілізації, існує до сьогоднішнього дня та від існування якої залежить майбутнє людської цивілізації. Підтвердженням сказаного є існування центру ООН з населених пунктів — ХАБІТАТ, міжнародні самміти і форуми, які щорічно проводяться в різних країнах світу. Це пов'язано з тим, що урбанізація у світі продовжується, породжуючи нові явища і процеси. Зокрема серед нових процесів можна віднести субурбанізацію, конурбацію, рурбанізацію, децентралізацію тощо. Серед явищ, які поширені на території міста та носять негативний характер, можна віднести: перевантаженість міського середовища, задоволення зростаючих потреб, невідповідність законодавчої влади суспільно-економічному розвитку міської системи, невизначеність функціональна та пріоритетів розвитку міста, екополіс; соціополіс, концентрація населення в агломеративних утвореннях і деконцентрація в слаборозвинених регіонах.

Зміни, які відбулися в нашій країні за останні десятиліття, спричинили позитивні та негативні зміни у розвитку урбанізо-

ваних систем. Серед позитивних змін варто виділити: розвиток міського самоврядування, незалежність місцевих фінансів і управління від держави, урізноманітнення форм власності в межах міста, розвиток субурбанізації, агломеративних форм розселення, розширенням меж міста і зменшенням техногенного навантаження тощо. Негативні зміни пов'язані із демографічними (зменшенням чисельності населення, старінням нації) і соціальними (зменшенням кількості спортивно-оздоровчих закладів, зростанням захворюваності населення, що обумовлено екологічними проблемами, кризовим станом економіки), повільним оновленням інфраструктури міста та нестачею, а іноді й відсутністю коштів (місцевих фінансів) на її оновлення, хаотичним розвитком міст та появою депресивних міст тощо. Наявність і невирішеність зазначених проблем, напівзруйнована економіка країни, яка ще й досі потерпає від еколого-економічної кризи, вказує на те, що причину варто шукати в людині, в результатах і методах її діяльності.

Поява людини і вплив її діяльності на навколишнє природне середовище є не випадковість, а певний закономірний етап еволюції біосфери. Людина, керуючись своїм розумом та вмінням не лише підкоряти природу, а й раціонально використовувати її ресурси, створила різноманітні блага, сучасний рівень життя.

Одночасно людина була і залишається невід'ємною складовою біосфери та систем різних рівнів (урбаністичної, соціально-економічної тощо). Більшість з цих систем є результатами взаємодії людини з природою. Інше питання, яка роль відведена людині в біосфері? І тут спостерігаються розбіжності. З одного боку, природа, людське суспільство, наукова думка — є непорушна цілісність. З іншого боку, ера існування людини є психозойська ера або антропогенний період, у який людина вступила і виступає в ролі геологічної сили суспільства, яка протягом тисячоліть протистояла природі. В. Вернадському одному з перших вдалося синтезувати ці ідеї, спонукавши людину до роздумів про майбутнє розвитку людства і сфери його життєдіяльності. Адже, як зазначено вище, людина функціонально залежить, як природний об'єкт, а людство, як природне явище, від середовища свого життя і думки. Середовищем життя все більшої кількості людей стає урбанізована система.

Сучасне місто зберігає за собою тенденції ключового елементу урбанізації. Місто є основним елементом різноманітних урбанізаційних явищ і процесів, а саме: мегаполісів, агломерацій, субурбанізації, конурбації тощо. Місто на сьогодні є найменш пізнаним явищем урбанізації.

Крім того, тривалий час спрямованість розвитку українських міст розглядалася в контексті розміщення продуктивних сил за рахунок пріоритетного розвитку галузей промисловості чи закріплених за ними адміністративних функцій. Такий підхід обумовив негативні тенденції у розвитку міст у перехідний період та, можна вважати став передумовою для розвитку кризових явищ економічного, соціального і екологічного характеру.

Сучасна тенденція щодо розгляду урбанізації змінилася. Урбанізація це не суто просторовий процес формування і розвитку міст поза рамками процесів змін і способу життя людини. Урбанізацію розглядають з точки зору людини, способу та умов її життя [5, с. 33—42].

Такий підхід відображає, що «54 % населення країни проживає в основному в «сільських», або «аграрно-індустріальних умовах — у селах, селищах міського типу і невеликих містах» [5, с. 35]. При цьому підході малі та середні міста не вважаються справжніми містами. Справжніми містами автор вважає міста з чисельністю жителів понад 100 тис. чоловік, з диверсифікованою сферою докладання праці, відносно розвинутою соціальною інфраструктурою і переважно міським способом життя. Сьогодні в Україні налічується 448 міст, з них близько 90 % — це малі та середні. Тобто розвиток більшості міст залишається хаотичним або депресивним.

Відповідно, автор зазначає, що: значна частина поселень в Україні формально вважається міськими, бо знаходяться на межі між містом і селом; чимала частка проживає в міських поселеннях з напівміськими умовами. Причина — сільський менталітет багатьох жителів «перекочував» у міста; відсутність досвіду справжнього міського самоуправління, традицій міської культури і громадського порядку в її західному розумінні навіть у найбільших містах. Тут варто замислитись, перелічені автором складові більше схожі на наслідки невдалого менеджменту. З іншого боку, це можна трактувати як прагнення людини зберегти свій «енергетичний» зв'язок з природою, яка є основою її існування.

Підводячи підсумок зазначаємо, що динамічна рівновага в урбанізованій системі, на відміну від природної, забезпечується суспільними законами і природними законами — саморегуляції та розвитку природи. Людина повинна розуміти закони саморегуляції та рахуватися з ними, організовувати середовище свого життя, повторюючи організацію природи, і гармонійно жити разом з нею. Певно тут включаються питання фізичної економії. Крім то-

го, урбанізована система поліфункціональна система, яка існує під впливом природних і антропогенних чинників. Також розвиток даної системи залежить від потоку ресурсів на вході та товарів на виході, іншими словами від матеріально-енергетичних ресурсів. Адже енергія не зникає безслідно, а переходить із однієї форми в іншу. Розвиток міста носить циклічний характер, є періоди розквіту і занепаду, та відображає собою органічну єдність живої і неживої природи. Найменше порушення єдності людини і довкілля може обернутися катастрофою для них обох, тому одним із аспектів вивчення урбанізованої системи може бути фізична економія.

Література

1. *Адамов Б. І.* Організаційно-економічні умови управління розвитком міст. — К.: ГРОТ, 1998. — 216 с. — С. 11.
2. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетарное явление. — М.: Наука, 1991. — 271 с.
3. Географічна енциклопедія України: В 3-х т./ Ред. кол.:... О. М. Маринич (відповідальний редактор) та ін. — К.: Українська Радянська енциклопедія ім. О. П. Бажана, 1990. — Т. 2. — 3-О. — С. 371.
4. *Гудзь П. В.* Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій. — Д : ІЕПД НАН України, ТОВ «Юго- Восток Лтд», 2001. — 270 с. — С. 42—43.
5. *Гукалова І. В.* До питання про вибір сучасних критеріїв урбанізації в Україні // Укр. геогр. журнал. — 2007. — № 2. — С. 33—42.
6. *Злупко С.* Екосистеми і людина// Вісник НАН України. — 2001. — № 3.
7. *Круглов І. С.* Ландшафтні дослідження міської географічної системи // Вісник Львівського ун-ту. Серія географія. — 1990. — Вип. 17. — С. 38 — 39.
8. *С. А. Подолинський.* Вибрані твори. — К., 2000.— С. 281.
9. *Руденко М.* Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії: Видання друге, доповнене. — Тернопіль: Джура, 2005. — 412 с.
10. Основы теории градостроительства: Учеб. для вузов. Спец. «Архитектура» / Под ред. З. Н. Яргиной. — М.: Стройиздат, 1986. — 326 с.
11. *Салій І.* Українські міста: питання власності і муніципального управління: Навчальний посібник. — К., 2001. — 416 с. — С. 12.
12. *Франчук Г. М., Ісаєнко В. М.* Урбоекологія: Навч. посібник. — К.: НАУ, 2003. — 136 с.
13. ukrlife.org/main/cxid/8rudenko.doc